

Jest więc Muchowski doskonale przygotowany do podjęcia problemu postawionego w tytule rozprawy: czy język hebrajski używany w Qumran był jakimś odrębnym dialektem. Odpowiedź na to pytanie poprzedzona została dokładnymi analizami świadectw archeologicznych. Najciekawszy dla biblisty jest niewątpliwie rozdział I, podejmujący kwestię, czy Qumran stanowiło odrębny obszar językowy (ss. 13-34). Zarówno dane archeologii jak i świadectwa starożytnych pisarzy udzielają w tym względzie negatywnej odpowiedzi. Kolejne rozdziały (II-VI) rozprawy badają tę samą kwestię w oparciu o świadectwa tekstów znalezionych w grotach qumrańskich i w dalszej okolicy. Zakończenie rozprawy potwierdza opinię wyrażoną przez badaczy wcześniejszych (Kutscher, Milik). Specyficzny system ortografii qumrańskiej, na który zwraca uwagę zwł. E. Tov, nie dowodzi odrębności dialektalnej członków miejscowej wspólnoty. Raczej należy go wiązać z „wymową recytatywną tekstów świętych i liturgicznych” (Milik). Aby dojść do tego wniosku, musiał Muchowski dokonać wnikliwych analiz filologicznych wielu utworów autorstwa gminy qumrańskiej. Dzięki jego pracy nawet mało przygotowany czytelnik może znacznie poszerzyć swoją znajomość nie tylko języka, ale i teologii qumrańskiej wspólnoty religijnej. Dla zainteresowanych dużą wartość ma także dołączona na końcu bibliografia (ss. 206-227), do której autor odwoływał się w swych wywodach.

Częstochowa

KS. ANTONI TRONINA

Ks. Bogdan Wiktor MATYSIAK, *Zarys geografii i prehistorii starożytnego Bliskiego Wschodu*, Wyższe Seminarium Duchowne Metropolii Warmińskiej „HOSIANUM”, Olsztyn 1999

Zarys geografii Bliskiego Wschodu, na którym powstały pierwsze wielkie cywilizacje jest wstępem do charakterystyki takich kultur jak: mezopotamskie, syropalestyńskie, egipskie i starożytnej Anatoli. Gdzie leży kraina „żyznego półksiężycą”? O tym można się dowiedzieć z książki B. W. Matysiaka. Fascynujący rozwój kultur poprzez wieki rozpoczęty w pradziejach jawi się tajemniczo i tchnie niezwykłością. Ośrodki cywilizacyjne pradziejów głęboko wpłynęły na historię ludzkości, nie zamykając się w swojej skorupie doczesności, ale promieniowały poza swe środowisko geograficzne, sprawiając, iż

spadkobiercami tych kultur są ludzie współcześni z kręgu kultury śródziemnomorskiej, europejskiej, itd.

Eufkrat, Tygrys, Nil to trzy życiodajne wielkie rzeki u stóp których powstały owe pracywilizacje. Autor w opracowaniu czasem powołuje się na dane biblijne, w których ujęta jest geografia tego regionu. Geograficzny zarys krain zawiera w sobie wyjaśnienie ich położenia, opis klimatu, a także genealogie nazw (od oryginału po współczesne). Nowe drogi, ich kierunek i przeznaczenie ułatwia komunikowanie się, a co za tym idzie – stymuluje rozwój. Teza B. Matysiaka, że „Aryjczycy nie byli ojcami swojej kultury, lecz przejęli ją od Babilonu i Egiptu” jest bronią w książce z pełnym użyciem naukowych narzędzi takich, jak przypisy, bibliografia, aneks w postaci kilku biało-czarnych ilustracji, index nazw geograficznych i archeologicznych, a także podsumowaniem w języku niemieckim.

Bogactwo kulturowe zaistniałe na tych terenach ma swoją specyfikę. Kontynuacja osiągnięć wcześniejszych tysiącleci i pokoleń nieustannie udoskonalane wynalazki skutkują osiągnięciem wysokiego poziomu technicznego i artystycznego. Kontynuacja zastanych i odziedziczonych tradycji nie wyklucza osiągania nowych własnych elementów. Zetknięcie się jednych kultur z innymi daje początek następnym. Właśnie migracja i komunikacja są motorem rozwoju i postępu wynikłego z potrzeb danego społeczeństwa. Przy lekturze tekstu można dojść do wniosku, iż cywilizacje szybciej się rozwijają, gdy zetkną się ze sobą kultury (dwie lub więcej). Jedni, uczą się od drugich.

Różnorodne centra kulturowe, rozproszone po całym Bliskim Wschodzie, dzięki tętniącemu życiu podlegającemu nieustannym przemianom dały początek kulturze, która w ciągu tysiącleci podlegająca nieustannym zmianom tworzy też i współczesną cywilizację. Pionierami dzisiejszej cywilizacji w opracowaniu autora – są pracywilizacje zamieszkujące niegdyś tereny Bliskiego Wschodu.

Książka jest ciekawa, napisana językiem prostym, skierowana zarówno do czytelnika zainteresowanego starożytnymi kulturami Bliskiego Wschodu, jak i do naukowca chcącego zasilić swoją bibliotekę zgrabną pozycją podającą porcję wiedzy z dziedziny geografii i archeologii starożytnej. Czytelnik wędruje po prakulturach Mezopotamii, Syropalestyny, Egiptu i Anatolii. Odkrywa, czym był pro-

ces udoskonalający coraz to nowe wynalazki i odkrycia dla tamtejszych ludów. Proces ten nie jest skończony, trwa do dziś.

Przemiany zachodzące powodują rozkwit wielu cywilizacji. Coraz doskonalsze narzędzia (od kamienia, przez kości zwierząt po metale), sztuka użytkowa i ozdobna (garncarstwo), budownictwo (od jaskiń do domów z mułu, roślin, gliny), miejsca pochówku zmarłych (swoisty obrządek – dary w grobach). Praca tamtych ludów od myślistwa i zbieractwa do rolnictwa i urbanizacji, wszystko wymagało nowych odkryć i wynalazków. Książka ukazuje z archeologicznego punktu widzenia, czym zajmowali się osadnicy starożytnego Bliskiego Wschodu. Opis nazw starożytnych kultur w książce jest ujęty bardzo czytelnie. Systematyka i próba uporządkowania przez autora dawniejszych kultur jest rzetelnym opracowaniem tematu. W książce omówiono poszczególne kultury, charakteryzując je od początków, przez stopniowy rozwój, aż do osiągnięcia dojrzałości danej kultury. Taki zarys, pozwala uchwycić proces tworzenia się danej kultury i dalsze jej dojrzewanie. Punktem wyjścia takiego spojrzenia na początki jest ukształtowanie i bogactwo terenu Bliskiego Wschodu.

W książce harmonijnie ujęto temat Wychodząc od geografii, planowo przedstawiono kultury opisanego geograficznie terenu. Takie rozplanowanie tematu pozwoliło autorowi na osiągnięcie celu, jakim jest wykazanie tego, co ludzkość w pocie czoła wytworzyła. Niektóre współczesne rzeczy i prace wywodzą się z zamierzonych czasów. Można więc stwierdzić, że prahistoria żyje i w naszej cywilizacji. Codziennie dotykamy przeszłości – takie właśnie jest przesłanie opracowania ks. Matysiaka. I z tego właśnie względu warto sięgnąć po to dziełko, świadczące o dorobku i jedności całej cywilizacji, której komplementarność niezaprzeczalnie wykazał autor.

Warszawa

WOJCIECH SŁOMSKI

ks. Jan MIAZEK, *Misterium Wielkiego Postu w modlitwach mszalnych dawnej i współczesnej liturgii rzymskiej*, Warszawa 1997

Recenzowana książka jest rozprawą habilitacyjną ks. Miazka, publikowaną za zgodą Kurii Metropolitalnej Warszawskiej, do której *Przedmowę* napisał Dziekan Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie, ks. prof. dr hab. Ludwik Królik (na tymże Wydziale ks. Miazek nad swym dziełem pracował).